

Загальносвітовий контекст освіти

Ідея освіти впродовж життя у світовому освітньому просторі

(1949–2010 роки)

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи НПУ імені М.П. Драгоманова

Освітня політика України, відображаючи національні інтереси у сфері освіти дорослих, зорієнтована на процес інтернаціоналізації освіти, світові тенденції розвитку:

– всебічну модернізацію суспільства в інтенсивно змінюваних соціокультурних умовах, особливості постіндустріального етапу його розвитку і як наслідок – необхідність підготовки людини до нової якості життя;

– виникнення і наростання глобальних проблем, можливість розв'язання яких зумовлюється розширенням міжкультурної взаємодії, діалогу культур, що потребує формування ноосферного і планетарного стилю мислення особистості;

– зростання значення людського капіталу, який у розвинутих країнах становить 70–80% національного багатства, що зумовлює інтенсивний, неперервний, випереджувальний розвиток освіти всього дорослого населення;

– демографічне старіння суспільства, збільшення кількості людей похилого віку, які й після виходу на пенсію здатні до активного саморозвитку, професійної, соціальної, едукативної діяльності.

Світові тенденції сприяють розвиткові поглядів на освіту і навчання як на процес, що триває впродовж життя. Ще в XVII ст. Я.А. Коменський, стверджуючи, що «все життя є школою для кожної людини», зазначав: «Ми насамперед прагнемо дати всебічну освіту всім людям, усьому людству, а не окремим особам. ...Людині в будь-якому віці судилося вчитися, при цьому в неї мета навчання і є метою життя» [11, с. 97, 145].

Нові цивілізаційні виклики закономірно приводять до всезагального освітнього руху, глибоких реформ систем освіти, орієнтованих на поточні й перспективні потреби суспільства, ефективне використання ресурсів, передусім людських. Розвитком освіти дорослих на світовому рівні традиційно опікується ЮНЕСКО як інтелектуальний центр міжурядового співробітництва з питань освіти, науки і культури, до якого входять 188 країн світу і близько 600 неурядових організацій. З кінця 1940-х років періодично проводяться міжнародні конференції ЮНЕСКО з андрагогічної проблематики. Перша відбулася в Ельсінорі (КОНФІНТЕА I, Данія, 1949). На цій конференції освіта дорослих розглядалася в основному як додаткова освіта традиційного гуманітарного типу, що призначалася для людей з елементарним рівнем освіченості. Темою другої – Монреальської конференції (КОНФІНТЕА II, Канада, 1960) стала освіта дорослих у змінюваному світі як невід'ємна складова глобальної освіти. Намітилася тенденція виокремлення професії андрагога, підготовки педагогічних кадрів, які б працювали в галузі освіти дорослих. На рівні резолюцій конференція рекомендувала урядам «розглядати освіту дорослих не додатком, а рівнозначною складовою національних систем освіти». Як наслідок, двома роками пізніше на 12-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО державам-учасницям було запропоновано «вважати невід'ємною складовою системи освіти різноманітні форми позашкільної освіти і освіти дорослих з метою надання людині можливості впродовж життя прилучатися до культури, забезпечувати умови як для всебічного розвитку, так і для активної участі в житті суспільства, соціальному і економічному розвитку країни» [2, с. 181]. Саме ця пропозиція стала джерелом ідеї освіти впродовж життя, її розвитку на загальносвітовому рівні. Майже одночасно на Всесвітньому конгресі міністрів освіти з ліквідації неписьменності (Тегеран, 1965)

було порушено питання функціональної грамотності, визначеної як «освітня діяльність, пов'язана з соціально-економічною і професійною підготовкою». Отже, 1960-ті роки стали початком концептуалізації ідеї освіти впродовж життя, визначення перспектив її реалізації на міжнародному рівні. Водночас розвиткові світової співпраці у сфері освіти дорослих перешкоджали певні суперечності, зумовлені надто великою розбіжністю між країнами. У тих, що лише недавно здобули незалежність, більшість дорослого населення була неписьменною, в інших, де вже тривалий час упроваджувалися програми освіти дорослих, питання потребувало вирішення на рівні подальшого розвитку освітніх проектів. До того ж, у розвинутих країнах застосовувалися різні підходи в забезпеченні освіти дорослих, починаючи від народних середніх шкіл у Скандинавських державах до «освіти трудящих» у колишньому СРСР, «продовженої освіти» у Великій Британії, «неперервної освіти» у США й Канаді та «народної освіти» у Франції. Крім цільової групи дорослого населення, на той час ще не було об'єднувального принципу, загального ідеалу або мети, якими могли б керуватися особи, що займалися освітою дорослих на національних рівнях. Не розробленими були також і загальнонаукові та дидактичні підходи, за якими вирішувалися б питання статусу освіти дорослих щодо основної системи освіти. У більшості країн освіта дорослих зазвичай розглядалася як своєрідне доповнення до основної освіти.

Десятилітнє дискутування в ЮНЕСКО питання освіти впродовж життя привело до утворення в 1971 р. Міжнародної комісії з розвитку освіти. Вже у першій доповіді Комісії обґрунтування ідеї освіти впродовж життя та суспільства, що навчається, було поставлено на офіційний рівень, зокрема, висловлено рекомендацію дотримуватися провідного принципу освітньої політики, за яким кожна людина повинна мати можливість продовжувати навчання пожиттєво. Зазначалося, що «освіта впродовж життя – не освітня система, а принцип організації системи освіти» [там само, с. 181–182]. Навчання впродовж життя і освіта впродовж життя трактувалися як дві взаємодоповнювальні концепції, і друга вважалася умовою реалізації першої.

На третій Міжнародній конференції з освіти дорослих (КОНФІНТЕА III, Токіо, Японія, 1972) зазначалося, що «право людини і народів на освіту, їхнє право безперервно отримувати знання мають розглядатися нарівні з іншими основними правами, такими, як право на охорону здоров'я і гігієну, право на безпеку, право на всі форми суспільних свобод тощо» [3, с. 70–71]. Уперше було представлено напрям неперервної освіти, а робочий документ конференції отримав назву «Освіта дорослих у контексті неперервної освіти». Підкреслювалася особлива роль неперервної освіти як фактора культурного розвитку. Зокрема, зауважувалося, що культурний розвиток є узгодженням фізичних і духовних

ресурсів людини з урахуванням потреб особистості й суспільства і визначається як неперервний пожиттєвий процес. Його орієнтація залежить від критеріїв, визначених різними країнами, групами чи окремими особами. Кожне місце, де «люди збираються, працюють, їдять чи розважаються», визначалося потенційним середовищем для отримання знань. Отже, неформальна освіта мала стати невід'ємною складовою повсякденного життя. Дорослим учням відводилася активна роль у плануванні та проведенні власного навчання, управлінні ним. Фахівці з освіти мали бути готовими працювати з населенням у його природному середовищі, де б дорослі почували себе впевненіше і їхня мотивація була більш невимушеною. Особливо акцентувалося на загальнокультурних аспектах освіти. Традиційні відносини викладача і слухачів розглядалися як співпраця, базована на участі в спільному пізнанні. На Токійській конференції було також порушено питання статусу і професійної підготовки майбутніх фахівців з освіти дорослих. Прийнято рішення надавати допомогу університетам із тим, щоб вони відігравали більш активну роль в інтенсифікації досліджень, використанні ЗМІ, розробленні прогресивних методів, наочних посібників для освіти дорослого населення і заохочували міжуніверситетський обмін професійними кадрами. Підвищення ролі університетів у забезпеченні освіти дорослих передбачало: 1) визнання андрагогіки науковим напрямом та проведення відповідних досліджень; 2) створення курсів для підготовки фахівців у сфері освіти дорослих (як короткотермінових, без відриву від виробництва, так і довготривалих, результатом закінчення яких стало в одержання диплома державного зразка); 3) встановлення професійних зв'язків із освітніми закладами, які цілеспрямовано забезпечували навчання дорослого населення. Відповідно до зазначених рішень планувалося: результати андрагогічних досліджень включити у зміст підготовки вчителів; розробити програми навчання майбутніх фахівців у сфері освіти дорослих; вважати невід'ємною складовою системи освіти семінари і курси для персоналу, зайнятого в цій сфері, враховуючи короткотермінові курси з підготовки інструкторів; комплексно використовувати друковані матеріали, дистанційне, заочне навчання з метою підготовки кадрів для освіти дорослих [5, с. 16–17, 19–20, 39–40, 61–62].

У 1976 р. у Рекомендації щодо розвитку освіти дорослих, прийнятій Генеральною конференцією ЮНЕСКО, було обґрунтовано концептуальні підходи у цій сфері. Зокрема, зазначалося, що вираз «освіта дорослих» означає весь комплекс організованих процесів освіти, «незалежно від змісту, рівня і методу, формальних чи інших, таких, що продовжують освіту, отримувану в школах і ВНЗ, а також практичне навчання, завдяки чому особи, котрі кваліфікуються суспільством як дорослі, розвивають свої здібності, збагачують знання, покращують технічну і професійну кваліфікацію або отримують

нову орієнтацію і змінюють свої погляди (поведінку) в подвійній перспективі всебічного особистісного розвитку та участі в збалансованому й незалежному соціальному, економічному і культурному процесі» [9, с. 23–24]. У свою чергу, поняття «неперервна освіта і навчання» означають «всеохоплювальну діяльність, спрямовану як на зміну структури офіційної системи освіти, так і на розвиток усіх можливостей підготовки поза нею» [там само, с. 26]. Отже, констатовалося, що освіта і навчання мають здійснюватися впродовж життя, враховуючи вдосконалення, оновлення або отримання нових професійних знань і вмінь, із використанням будь-яких можливих засобів забезпечення права кожної людини на особистісний розвиток.

Ідею було підтримано на наступному форумі ЮНЕСКО – Паризькій конференції (КОНФІНТЕА IV, Франція, 1985). Зокрема, зазначалося, що «освіта дорослих має подвійну мету – забезпечення розвитку людської особистості й сприяння її участі в соціально-економічному та культурному розвитку» [6, с. 21]. Вагомим ресурсом освітньої діяльності визначено «людей похилого віку – тих, хто припинив професійну діяльність, але ще має енергію та готовий застосувати її для вирішення суспільно корисних завдань» [там само, с. 23–24]. Згодом це зумовило створення Європейської мережі Learning in Later Life (LiLL, 1995 р.), коли група ентузіастів із декількох європейських країн вирішила об'єднати зусилля своїх організацій для розширення контактів і обміну досвідом між фахівцями-герагогами (герагогіка – освіта людей похилого віку), практиками, які працюють з людьми похилого віку, організаторами навчання і безпосередньо людьми старших вікових категорій, зацікавленими в реалізації освітніх програм. Координує роботу Мережі, яка об'єднує сьогодні партнерів з 21 країни, Центр наукової додаткової освіти ZAWiW в Університеті м. Ульм (Німеччина). Уже в 1996 р. на організованій Центром зустрічі в Парижі йшлося про те, що на зміну концепції «соціального попиту» (головної в теорії відновлювальної освіти) приходить концепція «індивідуального попиту», що є своєрідним ключем до забезпечення освіти дорослих, їхнього загального навчання та професійної підготовки» [12, с. 88–89].

Гамбурзька конференція (КОНФІНТЕА V, Німеччина, 1997) відбулася під загальним гаслом «Освіта дорослих як право, засіб, радість і спільна відповідальність», де освіта для всіх була проголошена «ключем у XXI століття», а одним із напрямів виокремлено «освіту дорослих і населення, що старіє». В основній доповіді було визначено й проблеми людей похилого віку, їх вплив на політику в галузі освіти. Наголошувалося на людському факторові як головній виробничій силі кожної країни, роль якого буде зростати, а отже, у конкурентній боротьбі перемагатимуть ті країни, де постійно забезпечуватиметься отримання знань дорослим населенням. У зв'язку з цим було розглянуто питання «функціональної грамотності», а звідси – грамотності

комп'ютерної, вказувалося на необхідність знання іноземних мов. Навчання впродовж життя переосмислювалося в Гамбурзькій декларації про навчання дорослих (1997) у ракурсі формальної, неперервної освіти та «всього спектра неофіційного й побічного навчання в полікультурному суспільстві». Серед основних десяти обговорюваних тем на конференції прозвучала й така, як «Навчання для всіх: права і сподівання різних груп населення». Комплекс питань підготовки і перепідготовки дорослого населення було передано Гамбурзькому інституту ЮНЕСКО з освіти, який, акумулюючи інформацію в галузі теорії і практики освіти дорослих, поширює досвід на світовому рівні.

Наприкінці 1990-х років до реалізації міжнародних і європейських проектів освіти дорослого населення активно долучилася Росія. 1999 року у Москві з ініціативи Товариства «Знання» Росії і за підтримки Інституту міжнародного співробітництва Німецької асоціації народних університетів відбулася науково-практична конференція «Освіта дорослих: погляд у XXI століття». Учасники обґрунтували роль освіти дорослого населення для розвитку соціально-економічної, моральної і культурної сфер. Зазначалося, що в діяльності Товариства «Знання» Росії суттєве місце стала займати громадянська освіта та освіта людей «третього віку», яку було визначено одним із перспективних проектів. Підкреслювалося значення освіти в соціалізації людини на всіх етапах її розвитку, починаючи від входження в доросле життя і закінчуючи пенсійним періодом. Зокрема, представником Інституту освіти дорослих РАО С.Г. Вершловським розглядалися аспекти, пов'язані з професійною, сімейною, дозвіллевою соціалізацією особистості, тобто з тими сферами життя, в яких людина реалізується найбільш потужно, формуючи власне «Я». У ракурсі проблеми було порушено питання науково-теоретичних основ освіти дорослих. Акцентовано увагу на створенні проектів і програм не лише професійного, а й особистісного розвитку.

Наступним етапом реалізації ідеї освіти впродовж життя став Всесвітній форум з освіти в Дакарі (Сенегал, 2000), де було схвалено Концепцію освіти для дорослих до 2015 р., метою якої передбачалося передавання і збагачення загальних культурних і моральних цінностей, оскільки «саме в них приховані самобутність і сенс існування окремих людей і суспільств» [8, с. 16]. Продовженням форуму можна вважати Софійську конференцію (Болгарія, 2002) «Освіта впродовж усього життя – на шляху до реалізації мети програми ЮНЕСКО «Освіта для всіх» (Дакар, 2000) і рішень п'ятої міжнародної конференції з освіти дорослих КОНФІНТЕА V (Гамбург, 1997)». Серед актуальних напрямів програми «Освіта впродовж усього життя» виокремлено «залучення до освітніх програм осіб похилого віку», а доповненням до вимог формування «навичок елементарної грамотності» стало набуття «вмінь життєдіяльності в соціальному,

культурному, політичному і економічному просторі, опанування програм громадянської освіти і розвитку особистості» [10, с. 2, 4]. У методиці освіти дорослих пріоритетними виділено принципи провідної ролі учня в освіті та його активного включення в усі стадії освітнього процесу.

Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. на міжнародному рівні починає активно розроблятися герагогічна проблематика. В 2005 р. відбулася Міжнародна конференція Європейської мережі Learning in Later Life «Освіта в похилому віці» (Отценхаузен, Німеччина). Зазначалося, що розвиток громадянської освіти має насамперед підвищити громадянську активність населення, сприяти змінам на краще і в житті людей, і в житті суспільства (Пітер Джарвіс, Університет м. Суррей, Велика Британія). У зв'язку з цим дискутувалося питання поглиблення соціальної нерівності серед дорослих людей, спричинене, зокрема, й браком необхідного рівня освіти. Оскільки успішність навчання представників старшого віку зумовлюється їхніми власними потребами, пропонувалося впроваджувати освітні курси і програми, опанування яких дало б змогу і людям з низькою кваліфікацією подолати соціальну ізоляцію, розширити коло повсякденного спілкування та зміцнити соціальні зв'язки. Однією з причин соціальної ізоляції людей похилого віку було названо «відчуження поколінь», а освітньо-інтегративну роботу з представниками різних вікових категорій – необхідним аспектом підвищення громадянської активності пенсіонерів, подолання прірви між поколіннями (Маріано Санчес-Мартінез, Університет м. Гранади, Іспанія). Той факт, що міжпоколінне навчання сприятиме розвитку європейської демократії, знайшов відображення в програмних документах, зокрема у «Зеленій книзі» (Європейська комісія, 2005) і в «Міжпоколінному пакті», розробленому на молодіжному форумі у вересні 2005 р. На завершення конференції в Отценхаузені було представлено проект KOJALA – «Біржа компетентності для молоді й людей похилого віку в спільному навчанні», який успішно й до сьогодні реалізується в Німеччині. Проект спрямований на взаємну допомогу представників різних поколінь та стимулює нові форми викладання і навчання, наприклад зв'язок через інтернет-платформу.

Серед означених європейських перспектив найбільший інтерес викликали впровадження інтернет-технологій навчання людей похилого віку, розвиток у старших поколінь «мультимедійної компетентності». Конференція завершилася прийняттям резолюції щодо розширення освітніх можливостей громадян похилого віку. До очікувань було віднесено створення структур, які зможуть забезпечити постійний розвиток освіти пенсіонерів у Європі, їх фінансування з бюджету ЄС та надійні умови діяльності відповідних освітніх установ. Загалом гармонійний розвиток суспільства було визнано реальним лише за умови надання людям похилого віку можливостей творчого самовираження в будь-якій

галузі та шанобливого ставлення молоді до представників старших поколінь [7, с. 33, 34–35, 37].

Остання КОНФІНТЕА VI (Белен, Бразилія, 2009) була спрямована на обґрунтування навчання дорослих і неформальної освіти як складових освіти впродовж життя. Генеральним завданням визначалося поєднання навчання дорослих і неформальної освіти з іншими важливими програмами в галузі освіти і розвитку (LIFE, ОДД, Десятиріччя ООН з поширення письменності, Десятиріччя з освіти в інтересах розвитку) та сприяння їхній інтеграції в національні стратегії країн-учасниць. Серед перспективних цілей, проголошених ООН на період 2003–2012 років, зазначалися: набуття людиною вміння жити в умовах постійно ускладнюваних суспільних відносин, опанування мови і культури суспільства.

Відповідно до зазначених програмних документів щорічно відбуваються національні Тижні освіти дорослих у 52 країнах світу [1, с. 616–618]. В Україні проблеми освіти дорослих розробляються Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук (створено у 1993 р. як Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, перейменовано у 2006 р.). Тижні освіти дорослих стали традиційними для України з 2000 р. Наказом Міністерства освіти і науки України «Про проведення міжнародного «Тижня освіти дорослих» від 8 серпня 2000 р. №370 була підтримана ініціатива створення Всеукраїнського координаційного бюро Міжнародної громадсько-державної програми «Освіта дорослих в Україні» за підтримки Інституту освіти ЮНЕСКО. Наша країна бере активну участь у міжнародних Тижнях освіти дорослих (III (2002) – XI (2010)). Проведення цих заходів відбувається згідно з Концепцією програми «Освіта дорослих протягом усього життя», виробленою учасниками першого Міжнародного тижня освіти дорослих в Україні з урахуванням світових тенденцій.

З погляду перспектив, визначальним напрямом суспільного розвитку і надалі залишається глобалізація. Цей процес має й негативні риси, але він – реальність, яка диктує Україні необхідність подальшого активного включення в діяльність європейських і світових асоціацій освіти дорослих, поглибленого аналізу й використання міжнародного досвіду освітньої роботи з дорослим населенням, розвитку андрагогіки і герагогіки як галузей наукового знання, що вмотивовують і забезпечують практику освіти дорослих, спрямування університетів на реалізацію завдань навчання впродовж життя.

Література

1. Болтівець С.І. Освіта дорослих людей в Україні / С.І. Болтівець // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [гол. ред. В.Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 616–618.
2. Фор Э. Учиться быть / Эдгар Фор и др. – Париж; Лондон: ЮНЕСКО: Харрап, 1972.

3. **Заключительный** доклад. Выступление Рене Майо – Генерального директора ООН по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО). Третья Международная конференция по образованию взрослых, созванная ЮНЕСКО, Токио, 25 июля – 7 августа 1972 г. – Париж, 1972.
4. **Заключительный** доклад. Пятая международная конференция по образованию взрослых, Гамбург, Германия, 14–18 июля 1997 г. – Париж: ЮНЕСКО, 1997.
5. **Заключительный** доклад. Третья Международная конференция по образованию взрослых, ЮНЕСКО, Токио, 25 июля – 7 августа 1972 г. – Париж: ЮНЕСКО, 26 октября 1972 г.
6. **Заключительный** доклад. Четвертая международная конференция по образованию взрослых, Париж, Франция, 19–29 марта 1985 г. – Париж: ЮНЕСКО, 1985.
7. **Кононыгина Т.** Образование пожилых в единой Европе. Заметки об участии в работе международной конференции Европейской Сети Learning in Later Life «Образование в пожилом возрасте», 25–28 ноября 2005 г., Отценхаузен, Германия / Т.Кононыгина, Г.Лобанова // Новые знания. – 2006, май. – С. 33–37.
8. **Образование** для всех к 2015 г. Добьёмся ли мы успеха?: Всемирный доклад по мониторингу ОДВ, 2008 г. – Издво ЮНЕСКО, 2008. – С. 15–20.
9. **Рекомендация** о развитии образования взрослых, принятая Генеральной конференцией на ее 19-й сессии, Найроби, 26 ноября 1976 г. – Париж: ЮНЕСКО, 1976.
10. **Софийская** декларация по образованию взрослых «Призыв к действию», София, Болгария, 9 ноября 2002 г. // Новые знания. – 2003. – №1. – С. 2–4.
11. **Comenius J.A.**, 1592–1670. Selections / John Amos Comenius. – Paris: UNESCO, 1957.
12. **Lifelong Learning for All.** – Paris: OECD, 1996.

развития идей образования взрослых и образования в течение всей жизни. Освещён уровень реализации данной проблемы в Украине в контексте интеграции в мировое образовательное пространство.

Ключевые слова: образование взрослых, образование в течение всей жизни, образование для всех, непрерывное образование, андрагогика, гердагогика.

Nataliya DEMYANENKO

The idea of long life education in the world educational space (1949–2010 years)

In this article international experience on the documental base of UNESCO (1949–2010) (the funds of UNO Vernadsky national library of Ukraine) and perspectives of development of ideas of adult population education and long life education are analyzed. There is a level of implementation of this problem in Ukraine in the context of integration to the world educational space.

Keywords: education of adult population, long life education, education for all, continuous education, andragogics, geragogics.

Анотації

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО

Ідея освіти впродовж життя у світовому освітньому просторі (1949–2010 роки)

У статті на основі документальної бази ЮНЕСКО періоду 1949–2010 років (фонди ООН НБУ імені В.І. Вернадського) здійснено логіко-системний аналіз міжнародного досвіду і перспектив розвитку ідей освіти дорослого населення та освіти впродовж життя. Засвідчено рівень реалізації цієї проблеми в Україні в контексті інтеграції до світового освітнього простору.

Ключові слова: освіта дорослого населення, освіта впродовж життя, освіта для всіх, неперервна освіта, андрагогика, гердагогика.

Наталья ДЕМЬЯНЕНКО

Идея образования на протяжении жизни в мировом образовательном пространстве (1949–2010 годы)

В статье на основе документальной базы ЮНЕСКО периода 1949–2010 годов (фонды ООН НБУ имени В.И. Вернадского) осуществлён логико-системный анализ международного опыта и перспектив

